

A TUDOMÁNYOS MINŐSÍTÉSRŐL

A tudományos minősítés függvénye tudományos életünk egészének

Kónya Albert a Magyar Tudomány 1977. évi 12. számában körültekintő elemzéssel foglalkozott a tudományos minősítés problémáival. A cikk kapcsán szeretnék néhány gondolatot felvetni, egyes kérdéseket a felsőoktatás oldaláról megvilágítani. A tudományos minősítés rendszere a magyar tudományos élet történetében kétségtelenül mindeddig legmegfelelőbb fokmérője a tudomány művelése terén elért eredményeknek. Az eredményeket számtalan nyomtatásban megjelent kandidátusi és doktori értekezés is bizonyítja, amelyek az osztályok javaslatai alapján jórészt az Akadémiai Kiadónál jelentek meg. A kandidátusi és doktori fokozat elnyeréséhez minden tudományos dolgozó, alkotó előtt nyitva áll az út. Nyilvánvaló, hogy minősítési rendszerünk nem tökéletes. A tudományos munka szellemének és organizációjának labirintusaiban járatos jól tudja, hogy nem is lehet tökéletes. De az értékek elismerésére és főleg az alkotó szellemű kutatók felismerésére nagyon is alkalmas. *A tudományos minősítés függvénye tudományos életünk egészének, egy-egy szakterület színvonalának, elméleti igényességének.* Azon a tudományterületen, ahol az értékek és mértékek rendje magasabb, — a minősítés, a kandidátusi és doktori értekezések színvonala terén kevesebb a probléma. A kandidátusi és doktori értekezések, az opponensi vélemények, a szakbizottsági értékelések lényegében igazodnak a tudományág egészének követelményeihez. Az aspiránsokkal való foglalkozás, a minősítés, a kandidátusi és doktori fokozatok visszatükrözik egy-egy tudományág elméleti színvonalát, a tudományos műhelyek, az egyetemi katedrák értékrendjét. A témaválasztás, az értekezések általános színvonala és a velük kapcsolatos tudományágak hazai állapota egymással egyenes arányban áll.

Kónya Albert azt írja, hogy a minősítettek „nem minden esetben azonosak a legjobb kutatókkal, mert különböző okok folytán fokozathoz jutottak és jutnak kevésbé alkotóképes kutatók is” (936. l.). Ez mindenképpen igaz! De már a munkahelyeken fel lehet figyelni a kevésbé alkotóképes kutatókra, már ott el kell végezni a szűrés munkáját, s nem szükséges őket az aspirantúra, a kandidátusi vagy doktori fokozat elnyerése felé irányítani. *Ez esetben a munkahely tudományos kollektívájának a felelősségét is hangsúlyoznunk kell.* A szakbizottságok is jobban vegyék figyelembe a fokozatra pályázók egész tudományos tevékenységét. Az opponensi vélemények, a viták, a javaslatok térjenek ki a fokozatra pályázók tudományos működésének érdemi értékelésére, bemutatására. Az életrajz ismertetése nem elegendő.

Jogos az a törekvés, hogy a minősítéseket egyre inkább a legértékesebb kutatók kapják. Ugyanekkor miért ne lenne jogos és helyes, hogy az egyetemi oktatói állások (docens, egyetemi tanár) betöltésének nélkülözhetetlen előfeltétele legyen a tudományos fokozat. Az egyetemi oktatók nem értékes kutatók? Ezen a téren rendkívül kiegyensúlyozatlan a helyzet, s a probléma nemcsak a fokozatok kérdését érinti. A Magyar Tudományos Akadémia a tudományos segédmunkatárstól megkívánja az állami nyelvviszga letételét abból az idegen nyelvből, amely munkájához szükséges. Ugyanekkor az egyetemek legtöbbször

ilyen követelmény nincs. Minden nyelvtudás nélkül neveznek ki egyetemi oktatókat. Előtte van az egyik tudományegyetem tudományos kutatóinak munkaköri követelménye. A tudományos munkatárstól csak az igen kétséges eredményű és színvonalú „kandidátusi nyelvvizsga követelményének megfelelő” nyelvtudást — amely szinte karonként, sőt vizsgáztatóként változik — kívánják meg. Helyes lenne visszatérni a korábbi követelményre, t. i. *a kandidátusi fokozatra pályázónál állami nyelvvizsgát kellene előírni*. Az MTA megkívánja a tudományos főmunkatárstól a kandidátusi fokozatot. Az egyetem is előírja a kandidátusi fokozatot. De ugyanakkor kibúvót is hagy („kivételes esetben dokumentált folyamatos magas szintű kutatómunka végzése”). Nem kell részletesebben szólnom arról, hogy ezek a kivételes esetek egyáltalában nem kivételesek. A dokumentált folyamatos magas szintű kutatómunkával nyilvánvalóan el lehet érni a kandidátusi fokozatot.

A helyes követelmények és a helytelen álkövetelmények a gyakorlatban azt jelentik, hogy az akadémiai tudományos segédmunkatárs és a tudományos munkatárs részesülhet külföldi ösztöndíjban, de az egyetemi hasonló alkalmazott vagy oktató már nem, mert nincs állami nyelvvizsgálója. Legfeljebb a népi demokráciákba utazhat. (Véleményem szerint azonban ez esetben is meg kellene követelnie az Országos Ösztöndíj Tanácsnak és minden más felsőbb szervnek az állami nyelvvizsgát.) Ha ezeket a problémákat nem hozzuk egyensúlyba, előfordul majd az az eset, hogy a nem minősített egyetemi tanárnak alacsonyabb beosztású minősített, kiváló nyelvtudású munkatársa lesz. A minősítéssel nem rendelkező egyetemi tanár természetesen nem lehet aspiránsvezető sem. Kónya Albert vitaindító cikkében van egy nagyon lényeges rész. Arról ír ugyanis, hogy a szakmai véleményező testületek, a bírálóbizottságok, a vizsgabizottságok funkciója során állandó kérdés „az egyetemek szerepének fokozása is” (940. l.). Az egyetemek szerepe nem fokozható, ha az egyetemi oktatói állások betöltésénél (docens, egyetemi tanár) nem kívánjuk meg a tudományos fokozatokat.

Ilyen utakon járva az akadémiai tudományos színvonal terén fokozódó emelkedés, az egyetemi tudományos követelmények és színvonal terén fokozódó süllyedés állhat elő. Az egyetem tudományos intézmény is, tanszékei tudományos támogatásban részesülnek, a laboratóriumokban nemcsak hallgatói gyakorlatokat vezetnek s a könyvtárakban nemcsak vizsgai anyagot tartalmazó könyvek sorakoznak. Márcsak ezért is a fokozatok, a nyelvismeret terén az egyetemi tudományos követelményeknek azonosoknak kellene lenniük az akadémiai követelményekkel. Ne lehessen docenseket, egyetemi tanárokat kinevezni olyan előterjesztés alapján, hogy „kandidátusi értekezésének munkahelyi vitája megvolt”. Az ilyen kinevezések során megtörtént, hogy a munkahelyi vita után a kandidátusi értekezés az illető fiókjában maradt.

Messzemenően egyetérték Kónya Albertnek azzal a megállapításával, hogy különös gondot kell fordítani a tudományok doktora fokozatokra. Feltétlenül alapvető szempont a tudományok doktora fokozatnál az *iskolateremtő, kádernevelő tevékenység*. Meg kellene a bizottságoknak vizsgálni azt is, hogy a doktori fokozatra pályázónál milyen színvonalú egyetemi doktori értekezések kerültek ki tanszékéről, a vezetésére bízott munkatársai — akár valamely kutatóintézetben vagy az egyetemen — mit produkáltak, milyen színvonalon dolgoznak. Ne számítassék be a nemzetközi elismertség közé az itt-ott megjelent csupán bibliográfiai jellegű könyvismertetés, a tanulmányok ilyen szándékú rögzítése. A társadalomtudományok területén — különösen a vidéki városok, múzeumok stb. kiadványaiban — gyakran jelennek meg olyan „tanulmányok”, amelyek értékéhez kétség fér. A fokozatokra pályázóknál ezt csak a legkritikább esetben teszik szóvá. Ugyanakkor ezekért a „tanulmányokért”, könyvekért magasabb honoráriumokat fizetnek ki, mint az Akadémiai Kiadó az Osztyályok által javasolt munkákért. Az ilyen jelenség fellazítja tudományos életünket.

Feltétlenül helyes az a törekvés, hogy az aspiránsi helyeket kiemelt intézethez, katedrákhoz kell telepíteni, — azokhoz, ahol bebizonyosodott az iskolateremtő, a kádernevelő tevékenység. Ne legyenek olyan aspiránsvezetők, akik évek óta eredményesen nem publikáltak vagy önmagukat ismétlik. Az aspiráns felvételeknél, a meghirdetett témáknál természetesen a „társadalmi igényeket” figyelembe kell venni, — de ugyanakkor a tehetéseket felismerve tudnunk kell, hogy maga a tehetség is teremthet társadalmi igényeket. Az intézeteknek, a katedráknak, a szakembereknek a kádernevelő tevékenységéhez tartozik, hogy tehetséges fiatalokat fedezzenek fel, neveljenek a Tudományos Minősítő Bizottság s tudományos életünk egésze számára. E téren magunkévá tehetjük *Kornidesz Mihály* gondolatait: „Figyelemmel kell . . . lennünk arra is, hogy a közvetlen társadalmi szükségletekhez nem kapcsolódó alkotómunka lehetőségei továbbra is meglegyenek. Ezen belül különös gondot kell fordítanunk a tradicionális vagy a nemzetközi hírnévnek örvendő tudományos területekkel, iskoláinkkal. Lehetőséget kell teremtenünk, hogy legyen »szabad kapacitásunk« létrehozni napjainkban is nemzetközileg is jelentős tudományos eredményeket produkáló iskolákat.” (Társadalmi Szemle, 1977. 10. sz. 51. l.) Ezt a törekvést igazolja az orientalisztika, a szlavisztika, a magyar nyelvtudomány számtalan kimagasló eredménye, amelyet a Tudományos Minősítő Bizottság fokozatokat nyújtó tevékenysége is elősegített.

Ajánlatos lenne nagyobb figyelmet fordítani arra, hogy a fokozatra pályázó elvégzezte-e a marxizmus — leninizmus esti egyetemet. Foglalkozni kellene azzal a kérdéssel, hogy csak „önmaga” számára dolgozott-e a doktori fokozatra folyamodó, nem eklekticizmus lap-pang-e tanulmányainak zöme mögött. Különös gondot kell fordítani az *alkotásokra*. Vannak pl. olyan építészaink, akiknek alkotásaira szocialista társadalmunk büszke lehet, nemzetközi elismerésben részesültek, de semmiféle tudományos fokozatuk nincs. Nemesített kultúrnövényeink biológusai és agronómusai gyakran nélkülözik a tudományos fokozatot. Ugyanakkor esetleg soha meg nem jelenő munkával kandidátusi vagy doktori fokozatot lehet szerezni.

A kor kérdése nem jelenthet méltánylást, vizsgaelengedést. A Tudományos Minősítő Bizottság több évtizedes működése idején a 60 — 70 évesek nem mindig voltak ilyen korúak, s korábban is kérhették volna minősítésüket. Szocialista tudománypolitikánk, tudományos intézményeink, egyetemeink, társadalmi szerveink — talán nagyon ritka kivételtől eltekintve — mindenki részére lehetővé tették, anyagilag támogatták a tudományos munkát. Nem lehet tehát a nyugdíjazás előttiségre vagy valamilyen más szociális problémára hivatkozni. A kandidátusi fokozat megadásánál éppen ezért a korhatárt 50 évben kellene megállapítani.

Kónya Albert ír arról, hogy a minősítő és más tudományos szervek a minősítésnél az önként jelentkezettek passzív fogadására rendezkedtek be. A jövőben folyamatosan kezdeményezniük kellene a magasabb fokozatra pályázást. A felsőbb szervek által történt kezdeményezés számtalan veszélyt jelent. A fokozatok kezdeményezése elsősorban munkahelyi feladat kell, hogy legyen. A munkahelyeken kell megkövetelni a fokozatokat, s ezzel jórészt meg is oldódott a kezdeményezés.

A nem publikáló, *passzívvá vált minősítettek* kiszűrése rendkívül nagy probléma. Különösen akkor, ha a passzívvá vált minősített időközben hivatali, intézeti, egyetemi főnökké emelkedett. Kiszűrésre azonban nem lesz szükség, ha minél körültekintőbben megvizsgáljuk a kandidátus- és doktorjelöltek tudományos, társadalmi munkásságát, a szocialista tudománypolitikában is érvényesülő etikai magatartását.

Feltétlenül megfontolandó Kónya Albert javaslatában az állandó bíráló-, ill. vizsgálóbizottságok kérdése. Az állandó bizottság felelősségérzete nagyobb, és értékítéleteivel a tudományág egészének kívánalmait jobban érvényesíti.

Még egy kérdést szeretnék felvetni: a *titoktartás* kérdését. Helytelen, hogy a szakbizott-

ságok határozatai, az ott elhangzott vélemények hihetetlen gyorsasággal eljutnak az érdekeltekhez és nem érdekeltekhez. A kandidátusi és doktori értekezés készítői gyakran a szakemberekhez szinte „hátról hátra járnak”, s felkérlik az illetőket, hogy vállalják el az opponensi feladatot, legyenek a bizottság elnökei, tagjai stb. Az ilyen törekvések ellen határozottan és erőlesen küzdenünk kell. Szükség esetén adminisztratív eszközökkel is (pl. az értekezéssel való érdemi foglalkozás elhalasztásával).

Mindenesetre tudományos minősítési rendszerünket tovább lehet fejleszteni, évtizedes tudományos tapasztalataink révén munkáját új szempontokkal és feladatokkal bővíteni, — s éppen ebben is rejlik a Tudományos Minősítő Bizottságnak tudománypolitikai jelentősége.*

Gunda Béla

A bíráló bizottságok szavazásáról

A tudományos minősítés kérdéseiről szóló vita keretében *Eörsi* akadémikus képtelenségnek tartja: „hogy az opponensek, amikor a bíráló bizottság zárt tanácskozására kerül sor, levetik opponensi maszkjukat és a bíráló bizottság gúnyájában foglalnak helyet az asztalnál: *szavaznak*. A korábbi minőségükben nyíltan, az újbán titkosan.” A továbbiakban még megjegyzi, hogy a szavazás titkossága szenved csorbát, mert szerinte a szavazás során az opponensek „nyíltan kifejtett álláspontjukat ismétlik el titkosan”. Esetleg „hangos igen!”-jüket lesipuskás „nem!”-követte.”

Úgy gondolom, hogy ezek a megjegyzések az opponensek szerepének nem kellő ismeretéből vagy félreértéséből származnak. Való igaz, hogy az opponensek kétszer nyilvánítanak véleményt, ahogy ő írja, egyszer mint opponensek, másszor mint bíráló bizottsági tagok és így kétszer szavaznak, de *nem ugyanarra*. Első alkalommal az opponensek nyíltan véleményt nyilvánítanak arra vonatkozólag, hogy a jelölt által írt értekezés képezheti-e alapját a védésnek, s ugyanakkor véleményük során ellenvetéseket is tesznek az értekezésben foglalt állításokkal szemben. Ennek az állásfoglalásnak még semmi köze sincs a fokozat odaítéléséhez, csak igen szavazat esetében zöld utat nyitnak a cselekmények lefolytatásához. Miről szavaz a bíráló bizottság? Arról, hogy a védés folyamán a jelölt téziseinek szabad előadásban való ismertetése során mutat-e kellő jártasságot az általa választott tudomány szakterületén, megfelelő válaszokat tud-e adni az opponensek, a bíráló bizottság tagjai vagy a hallgatóság részéről felvetett ellenvetésekre. Más szóval, sikerrel tudta-e *megvédeni* az értekezésében foglalt állításokat. Ezeknek alapján szavaz a bíráló bizottság arra, hogy az értekezés, valamint a vita alapján javasolják-e a fokozat odaítélését. És itt szavaznak titkosan az opponensek is. Ez azonban egészen más, mint az előző eset, és könnyen elképzelhető az a (viszonylag ritka) eset, hogy bár a jelölt értekezése megfelelő alapot nyújtott a vitára, a vitán a jelölt nem tudott kellő válaszokat adni a felvetett ellenvetésekre, nem mutatott kellő tájékozottságot, és így az előzőleg az értekezést elfogadó opponensek bíráló bizottsági tagi minőségükben — a lefolytatott vita alapján — most nemmel szavaznak. Ebben semmi különös nincs, hisz két különböző dologról van szó, és különböző dologban ugyanannak a személynek különböző lehet az állásfoglalása is.

Hogy mások mennyire másként ítélik meg az opponensek szerepét, arra nézve jellemző az említett cikket követő írás, *Szabó Zoltán* akadémikus cikke, aki — ellentétben az előző cikkel, amely szerint az opponenseket el kellene tiltani a második szavazástól — éppen azt a gondolatot veti fel, „hogy az opponensek szavazatait nagyobb súllyal kellene figyelembe venni”, tekintettel arra, „hogy az opponensek legjobban ismerik a jelölt kutatási